

VÁGI FERENC

Jövedelemrealizáció és újratermelési válság a mezőgazdaság gazdasági szervezetében

Az utóbbi években egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy a mezőgazdaság termelő szervezeteinek (nagy és kisvállalatainak, különféle társaságainak és szövetkezeteinek) egyre nagyobb hányadára nemcsak az jellemző, hogy fejlesztéshez nincs jövedelmük. De érvényes az is, hogy nincs anyagi erejük gazdálkodásuk stabilizálásához, következésképp aktív korú mezőgazdasági népesség többé-kevésbé elfogadható foglalkoztatásához, s e népesség széles rétege türehtetlenek ítéltető elszegényedése megelőzéséhez. Hogyan, s mely okokból sodródtak ebbe a helyzetbe? A szervezeti átalakulás miként befolyásolta ezt? Van-e esélyük rossz jövedelem-realizációjuk jóra, de legalább jobbra fordítására? Ezen kérdések megválaszolására törekszem alábbi írásomban.

1. A jövedelem-realizáció némely piaci és szervezeti vonása

A mezőgazdasági üzemek jövedelem-realizációjának nyomon követése végett is indokolta gazdálkodás vitelének megalapozásához piaci körülmények közepette megszerezhető s felhasználható jövedelem képződésének főbb sajátosságait áttekinteni. Bármely gazdasági szervezet jövedelemszerzése attól függően alakul, hogy ártermékeinek önköltsége mekkora többlettel térül meg az árban és mennyi az értékesítés mennyisége. A mezőgazdasági szervezetek rendszerint több terméket termelnek, s értékesítenek, következésképp összes árbevételüknek az összes termelési s értékesítési költségüket meghaladó összege adódik jövedelemként.

Az árbevétel is anyagi természetű ráfordítások költségeinek különbségeként a bruttó jövedelem, míg az árbevétel és az ... költség különbségeként a nettó jövedelem (a nyereség) realizálódik.)

Ebben egyértelműen mutatkozik, hogy a termelők egyéni termelési költségei megmérettetnek az eladásban, s annyiban kapnak elismerést, amennyiben – akár hatóságilag szabályozott, akár eladó-vevő megegyezésen alapuló piaci – árban fedezetet nyernek. A termelők értékesítési árversenyében azonos fajtájú és minőségű áruk ára az egységeülés irányában tendálnak, mégis jelentős a különbség, a hatósági s szabad megegyezésű árak között. Az előbbi egyoldalú alkalmazkodást követel a termelőtől költségei alakításában. Az utóbbi a piaci ismeretség – elhelyezési lehetőségek s igények, keresleti fizetőképesség – kihasználásának is teret ad a költségek megtérülésében. A jövedelemszerzésnek meghatározója egyrészt az áru termékek

egyedi költségeinek formálódása, ésszerű csökkentése, másrészt a piaci áralakulás, s evvel összefüggésben az értékesítési lehetőségek megismerésének s kihasználásának szervezése. Erre nézve nem a jövedelem-termelőképeség, hanem a jövedelem-szerzőképeség (jövedelem-realizálóképesség) a helyénvaló elnevezés, mert benne a költséggazdálkodási és piaci meghatározottság egyaránt kifejeződik.

A gazdasági szervezetek tevékenységének költségei másként finanszírozódnak a felhasznált termelési tényezők, valamint a tevékenységhez kapcsolódó pénzügyi természetű terhek, a különféle adók, kamatok, társadalombiztosítási járulék stb. tekintetében. Értelemszerűen ez utóbbiak közé sorolhatók a manapság terjedőben lévő föld- és eszközbérleti díjak is, ha utólagosan a terméshozamok függvényében határozódnak meg, s kiváltképp akkor, ha értékesítési bevételből kerülnek kifizetésre.

Az előbbieket eleve meghatározott kiadásként adódnak, az utóbbiak pedig az elsődleges elosztásból elért, a termelési ráfordítások költségek feletti bevételi többletből finanszírozhatók. Nem gátolják, s zsugorítják az árbevételi, s benne a jövedelmi realizációt, de megrövidítik a gazdálkodó szervezetek működésének kiterjesztéséhez, tevékenysége anyagi alapjai gyarapításához s fejlesztéséhez felhasználható jövedelmet. A pénzügyi terhek mérséklődése vagy fokozódása a gazdasági szervezet végső jövedelmi helyzetét azonosan érinti, s változtatja meg, mint az értékesítési árak emelkedése vagy süllyedése. Nincs tehát ok arra, hogy a jövedelemszerző képesség vizsgálatában és megítélésében másként értelmezzük a finansiális és a ráfordítási költségeket. Ez nem változtat azon, hogy a gazdálkodásban – értékesítési árakat adottnak véve – a ráfordítási költségekkel szembeni hatékonysági követelményeket a pénzügyi terhek növelése felfokozza.

Abban az esetben, – ha az értékesítési árak csökkennek, illetve növekedésük az általános áremelkedéstől elmarad, a pénzügyi terhelés erőteljesen növekszik – a ráfordítási költségek csökkentésével ezt ellensúlyozni rendszerint nem lehet. Ennek következményeként előbb a felhalmozható nettó jövedelem összeszűkülése s elmaradása állhat elő, ami odáig fajulhat, hogy az üzemképtelenné váló elhasznált termelőeszközeinek pótlására, sőt termelőeszközei bizonyos hányadának eladására kényszerülhet. A fennmaradás, a válságos helyzet túlélése végett a vagyon leépülése és felélése lép fel, ami az 1980-as évtized közepétől – később látjuk majd – a mezőgazdaság termelőszervezeteinek döntő s egyre nagyobb hányadára jellemzővé vált.

Azokban a mezőgazdasági szervezetekben, amelyekben az elevenmunka költsége nem előre, piaci módon meghatározott fix összegben, hanem a realizált bruttó jövedelem függvényében alakul, a pénzügyi terhelések – köztük a föld s eszköz bérleti díjak is a munka javadalmazásának rovására is finanszírozódhatnak. Ez mindenképp előállhat rész- és teljes munkaidős kistermelői gazdaságokban, kiváltképp azokban, amelyekben a családi munkaerő kihasználása s a családi megélhetéshez elégséges jövedelem megszerzése végett egyrészt a földbérleti díj várható megtérüléseinek rovására is vállalnak bérletet, másrészt olyan munkaintenzív termelési struktúrákat alakítanak ki, amelyben a jövedelmezőség kisebb-nagyobb mértékben alárendelődik a bruttó jövedelem összege realizációjának. Ehhez kiegészítésképp ide kívánczik annak megemlítése, hogy a mezőgazdaság folyamatban lévő szervezeti átalakulásában nemcsak a milliárdnyi magántermelői szférában, hanem kiváltképp a termelőszövetkezetekben, de még az egyszerű társasági formák (korlátolt felelősségű, betéti s polgári jogú társaságok javarészában is családi magántulajdonú tőkéire, családi munkaerőre alapozva szerveződik a gazdálkodás. Tagjaik foglalkoztatására törvényes

kötelezettség ugyan nincs, tagi családok jelentős része megélhetési alapjának alakulásában azonban sorsdöntő, hogy foglalkoztatásuk mennyiben megoldott, munkateljesítő képességük milyen mértékben kerül kihasználásra. Ebből következően akarva-akaratlanul adódik, hogy szóban lévő gazdasági szervezetek gazdálkodásának nem válhat egyedüli meghatározó tényezővé a tőke értékesülése, tekintettel kell lenniük arra is, hogy oly mértékű bruttó jövedelmi tömegre tehetnek szert, amelyből tagjaik családi megélhetésének kellő megalapozására, s a gazdálkodás fejlesztésére is futja. Egyrészt a tagi családok boldogulása, életmódjuk anyagi megalapozottsága, polgárosodása döntően függ attól, hogy munkaerő potenciáljuk milyen kihasználással válhat s válik részévé szervezetük gazdasági tevékenységének. Másrészt az, hogy ez a tagi családok mekkora körére terjed ki, s mennyiben felel meg a tagi családok elvárásainak meghatározó tényezővé lesz a szervezet gazdálkodásának stabilitásában. A családvagyon hozzájárulása és munkaerőre szerveződő szövetkezeti és társasági termelőszervezetekben – csakúgy, mint a családi gazdaságokban megjelenik az igénye s kényszere is annak, hogy a munkaerő-potenciál kihasználásának javításával is növeljék bruttó jövedelmüket. Gazdálkodásukban a jövedelmezőség és a bruttó jövedelem tömegeinek egyensúlyba tartása alapvető követelménnyé lesz. Sikeres gazdálkodásuk azonban sokkal kevésbé ad lehetőséget arra, hogy bruttó jövedelmük növelését a jövedelmezőség rovására érvényesítsék, mert nekik a tőke és föld használatáért is fizetniük kell.

2. Az újratermelési válság kialakulása az 1983–1987 években

Az 1970-es évtized első felében a diszparitású, kétségkívül alacsony mezőgazdasági termelői árszínvonalhoz olyan költségvetési támogatási és elvonási rendszert kapcsoltak, amely támogatási többletével oly mértékben javította fel a nagyüzemek felhasználható bruttó jövedelmét, hogy a szektor egészében – bővített újratermelés valósulhatott meg. A bérek, keresetek rendszeresen nőttek, s a fejlesztés töretlen, noha a termelés tőkeigénye rendre fokozódott.

1976 évtől változik ez a helyzet. Ezen évtől kezdődően támogatások, elvonások feletti többlete évenként rendre csökken, 1981 évben szinte teljességgel elapadt. 1982 évben pedig már az elvonások többlete alakul ki, s válik ezután jellemzővé. Ehhez társul az inflálódás s benne az agráröllő kinyílásának tartóssá válása és felerősödése is. Ezen tényezők összhatásának következményeként mezőgazdaság nagy és kistermelői formációiban gazdálkodás folytatólagos működtetésében s fejlesztésében felhasználható reálértékben kifejezett bruttó jövedelem 198/-as évtized elejétől – időleges átmeneti-megszakadásokkal – 1994 évig csökkent. A csökkenés mindvégig a bruttó jövedelem nettó jövedelmi hányadára s benne a felhalmozásba vihető nyereségre összpontosul erőteljesebben. A szervezetek mind szélesebb körében semmisült meg a fejlesztőképesség, de még az egyszerű reprodukciós képesség is. A hosszú időszakon belül két időszak – 1983–1987, majd a jóval későbbi 1991–1993 határozta meg az egész leépülési folyamatot, s okozta a mezőgazdaság termelőszervezeteinek reálértékű felhasználható bruttó jövedelmének csökkenését s jövedelmezőségének totális elvesztését.

A mezőgazdaság nagyüzemi szektorának a reálértékű nettó termelése (nemzeti teljesítménye) az 1976. évit 10 évvel később hozzávetőleg mintegy 60 %-kal haladta

meg. A nagyüzemek reálértékű gazdálkodásaikban felhasználható bruttó jövedelme viszont 5–6 %-kal az 1976. évi szint alá süllyedt. A nagyüzemek gazdálkodásának teljesítményétől finanszírozásának lehetősége leszakadt. Az utóbbi növekedésének lemaradása már 1979-től jellemző, szakadékká mélyülése 1982–1987. években következett be, azáltal, hogy teljesítmény 1982 év után is nőtt, a reálértékű felhasználható bruttó jövedelem viszont évről-évre csökkent. A kistermelésben ilyen kiszakadás nem következett be, bruttó jövedelmük finanszírozási vásárlóereje azonban mintegy 8–10 %-kal az 1976. évi szint alá csökken.

A nagyüzemek reálértékű felhasználható bruttó jövedelmének az 1982–1987 években bekövetkezett mintegy 20 %-os csökkenésében a költségvetési elvonások a támogatásokat meghaladó növekedési többlete 50 %, a bérek kifizetésében elszenvedett inflációs veszteség 40 %, s a felhalmozási nyereség költségének inflációs kiadási többlete 10–40 %-os súllyal vett részt. Ez utóbbi kicsi súlya abból is adódik, hogy jövedelem-felhasználásban leginkább a felhalmozás szorult vissza. Fel is vetődik, mennyiben befolyásolta ez az újratermelést?

Szabóné dr. Medgyesi Éva és Tompa Béla szerzőtársaknak a Statisztikai Szemle 1991. évi I. számában megjelentetett „Helyzetkép a mezőgazdaságról” c. tanulmányból közölt adatok szerint az 1984–1985. évek átlagában 1981. évi árakra számolva a beruházások az állami gazdaságokban az alaptevékenységben 66, az alaptevékenységen kívüli tevékenységeiben 213,3 s az összes tevékenységben 89,1 %-ban fedték le az állóeszközök értékcsökkenését. A termelőszövetkezetekre vonatkozó adatok: 85,5; 185,6 és 102,9 %. Ehhez kapcsolatosan megemlíthető, hogy a szakszövetkezetek 56 %-ában 1987. évben a költségszint nagyobb volt, mint az árbevétel.

Milyen következtetések adódnak ezen adatokból a nagyüzemeknek a gazdálkodás megkeményedett feltételeire való reagálásukra nézve? *Először:* a mezőgazdasági ágazatokból az alaptevékenységen kívüli tevékenységbe csoportosították át a tőkét az összetevékenység jövedelmezőségének megőrzése, valamint a foglalkoztatás megtartása végett. *Másodszor:* agrárrolló kinyílása ellensúlyozása végett az anyag, s eszköz ráfordításokkal való takarékoskodás tapasztalható, de ezt nem egyszer az anyagi fedezet hiánya váltja ki. *Harmadszor:* a nagyüzemek javarésze feltehetően több, mint 50 %-a pénzügyi vonatkozásában sérült gazdasággá lett, többségük az egyszerű újratermelés megvalósítására is képtelenné vált. Végül is elmondható, hogy az 1983–1987 évek időszakában a nagyüzemek többségében az agrárrolló kinyílásának s a támogatást meghaladó elvonási többletnek a kettős szorítását gazdálkodásában megemészteni, jelentős nyereségkiesést elkerülni nem tudták. Az egyszerű újratermelésre képtelen üzemek működésben maradása az eszközvagyon kisebb s nagyobb mérvű leépülése révén volt lehetséges. Az eszközpótlási „megtakarítások” részben „megtakarítások” a foglalkoztatás, s a keresetek reálértéke egyidejű megőrzésére irányuló törekvésben is használódtak fel, nagyobb részt azonban kamatok s törlesztések címen a bankokban s adóként a költségvetés kasszájába kerültek. A kistermelők realizált bruttó jövedelme vásárlóerejének csökkenése a termelésük folyamatban lévő technikai és technológiai fejlesztését korlátozta.

3. Az újratermelési válság 1987–1989. évi megszűnése

1986 évtől – a nagy- és kisüzemekben – a fajlagos anyag s eszközfelhasználás tartós javulása, valamint az agráröllő átmeneti összecsukódása, majd újbóli kinyílásának enyhébb hatása folytán jövedelem-realizáció megszorítottága az 1986–1991. években valamelyest mérséklődött. Ezzel egyidejűleg a csak nagyüzemeket sújtó támogatásokat meghaladó elvonási többlet is csökkent átmenetileg, s újbóli növekedésbe fordulása vált kisebb hatószerepűvé az üzemileg felhasználható bruttó jövedelem megszorításában. A kétoldalú korlátozás gyengébb hatóerejéből következően egyrészt megnőtt annak esélye, hogy az egyszerű újratermelésben sérült gazdaságok köre apadjon, s annak is az alkalmazkodásban korábban is sikeres gazdaságok jövedelmezőségükön javítanak. Másrészt azonban a felhalmozási nyereség jövedelem-felhasználásából való részesedésének folyamatos csökkenését váltotta ki. Dr. Németi László „A magyar élelmiszertermelés piacgazdaság” c. könyvében a 145. oldalon közölt adatok szerint a felhalmozási nyereség nettó termelési értékhez viszonyított aránya az 1981–1985. években 15,2; 1989 évben viszont csak 13,1 %. A könyv 194. lapján található táblázatból az olvasható ki, hogy 1985–1988 évek átlagában kialakult helyzethez képest, 1989 évben az állami gazdasági veszteségek és kevésbé jövedelmező gazdaságok számaránya csökkentek, a legkedvezőbb jövedelmezőségüké jelentősen nőtt. A szervezetek jövedelmezőségi differenciáltsága fokozódott, az egyszerű újratermelésben sérült gazdaságok köre szűkült. Súlyuk, számarányuk, s termelésben való részvételük alapján is jelentős 1989 évben 20–25 %-ra növelhető. Talpon maradásukat eszközpótlásaik halasztása, végleges elhagyása, eladósodásuk stb. terhére oldották meg. A mezőgazdaság szervezetségének az évtized első felében kialakult válsága a második féltizedben tehát enyhült, de nem szűnt meg.

4. Az újratermelési válság túlsúlyossá szélesedése az 1990–1993. években

A mezőgazdasági nagyüzemek a válságtól meggyötörten, szigorú gazdálkodási feltételekhez való alkalmazkodási tapasztalatokkal tulajdoni-szervezeti viszonyaik megreformálásának megkezdésével s nem utolsósorban a körülményekhez képest tisztes gazdálkodási eredménnyel kerekén 26 md-os nyereséggel, s 2.5 md forintos veszteséggel lépték át az 1990-es évtized küszöbét. A piacgazdálkodás létrehozására hivatkozva 1989. évben liberalizálták mezőgazdasági termékek áralakítását azzal a szándékkal, hogy az ipari előállítású eszközbeszerzések áremelkedése a mezőgazdasági termékek árainak megemelésével, a feldolgozókra és a fogyasztókra lesz áthárítható. A miniszteriális vezetés abban a reményben szorgalmazta a liberalizálását, hogy ez a nagyüzemekben vissza állítja majd az 1980-as évtized első éveire jellemző jövedelmezőséget. A várakozás nem teljesült. Nem teljesülhetett be, mert a lakosság fizetőképes élelmiszerek vásárlására irányuló fizetőképes keresletének csökkenése felerősödött, , hogy – 1991. évben 1989-hez viszonyítva – az élelmiszerek fogyasztása több mint 20 %-kal csökkent. Ennek következményeként, noha egyidejűleg a termelések is csökkentek 11 %-kal a mezőgazdaság termékek értékesítési válsága állt elő, amelyet alaposan kielezített a keleti országok piacain való élelmiszer-eladás ellehetetlenülése. A kormányzati beavatkozás a kínálati többlet levezetésében nem jeleskedett, a fölönnek ítélt termelőalapok piacra viteléhez nyújtott támogatást, mondván, hogy a

piacgazdálkodásban a termelésnek kell igazodnia a kereslethez. Keresleti hiány drasztikusan letörte a mezőgazdasági árakat s a reálértékű termelői árszínvonalnak tartós s felettből nagyarányú csökkenését idézte elő. Pálovics Béláné feldolgozásában készült számítások szerint az 1994. évi értékesítési reálárszínvonal 30–32 %-kal kisebb, mint az 1988. évi. A kereskedők s feldolgozók – az értékesítési válság 1991–1992. évi kulminálása idején – oly alacsony árakon vásárolják meg a termékek javarészét, kiváltképp állattenyésztési termékeket, hogy a rendszerint nagy késéssel megkapott s nem egyszer behajthatatlan vételárból a termelők eladott termékeik reprodukciójára képtelenné válnak. Ez a tulajdonosi tulajdon használati viszonyokkal párosulva okozza a vetetlen területek növekedését, a növényi hozamok csökkenését, a tenyész- és haszonállat-állomány több évtizedre visszanyúló növekményének megsemmisülését. Ez okozta azt is, hogy mintegy 350.000 kistermelő 1990 és 1992. években felszámolta a termelését. Az eleve alacsony és süllyedő reáláraknak meghatározó a szerepe abban, hogy a termelés erről, s kiváltképp 1992. évben nagy arányban csökkent, s fizikai volumene 1993. évben 36, 1994. évben 34 %-kal kisebb az 1989. évinél.

Az önköltségnél alacsonyabb értékesítési árak folytán a gazdasági szervezetekben évről évre apad a nyereség, s a veszteség hallatlan mértékben fokozódik. A nyereség 1989. évben 16,8 md Ft, az 1992. évben 3,2. A veszteség 2,5, illetve 43,5 md Ft. Az 1989. évi 24,3 md nyereségtöbbletből 40,3 md-os veszteség lett. 1993 némileg kedvezőbbre fordult a jövedelem-realizáció, a nyereség 7,8 md-ra emelkedett, a veszteség 24,4 md-ra csökkent, s veszteségi többlet 16,6 md-ra mérséklődött.

Hogyan tükröződik ez a gazdaság szervezeti struktúrájában? 1992 és 1993 években a nagyüzemek új formákká szerveződtek át, amelyeket a statisztika hármas csoportosításban vállalatok gazdasági társaságok és szövetkezetek csoportosításban figyel meg. Sipos Aladár akadémikus megbízásából és intenciói szerint az első két csoport teljességére, a szövetkezeti csoportból a termelőszövetkezetekre elkészítették a szervezetek a bruttó termelési érték nagysága, és az eladósodás foka szerinti osztályokba sorolását. Az osztályokra megadott gazdasági mutatók közt szerepel az adózás előtti eredmény is, ami témánkra nézve érdekes:

A gazdasági szervezetek csoportjainak adózás előtti eredmény mutatója negatív, termelésük összességében veszteséges. A bruttó termelés nagysága szerinti besorolásban a vállalatok és gazdasági társaságok csoportjában is egy osztály mutatója pozitív. Az előbbieket csoportjuk termeléséből 40, az utóbbiak 14 %-kal részesednek. Az eladósodás foka szerinti besorolás szerint a gazdasági társaságok csoportjában 5, a termelőszövetkezetekében 2 osztály mutatója pozitív a csoport termeléséből 30, illetve 25 %-os részesedéssel. A pozitív mutatók rendszerint kevésbé eladósodott osztálycsoportokhoz kapcsolódnak kiváltképp a termelőszövetkezetekben.

A negatív adózás előtti eredmény 1993. évben nemcsak a gazdasági szervezetek összességére s benne a fő szervezeti formációkra, hanem az utóbbiak belső osztálycsoportosulásaira is szinte kizárólagosan jellemző.

A veszteséggel terhes, egyszerű újratermelésben sérült gazdálkodás arányának szférája 1989. évhez viszonyítva alaposan kiterjedt, mondhatni túlsúlyossá vált, kiváltképp a termelőszövetkezetekben. A szervezetek többsége fejlesztőképtelen s létezésének fenntartásában is veszélyeztetett. A szervezetek nyereségszűkülésének

függvényében sérült beruházásuk változatlan áron számolva az 1993. évben mindössze 13–14 % az 1989. évinek.

A szervezeti struktúra labilitásának felfokozódása s válságának elmélyülése, totálissá válása termelői reálárok kereslethiány okozta drasztikus csökkenéseinek a következménye. Ennek lefolyását azonban negatívan érintette az üzemi átszervezés alárendelése a kárpótlásnak. Ez a tulajdoni viszonyok, föld- és eszközhasználat rendezetlenségét, a termelési tényezők üzemi arányainak erőszakos szétszakadását idézte elő, ezzel gátolta, lehetetlenné tette azt, hogy az alapjaikban megbolygatott, átalakuló szervezetek gazdálkodásukban az elemi erővel jelentkező piaci árletörés következményeinek kivédésével törődjenek.

5. Válság a mélyponton

A szervezeti válság az 1992. évi helyzethez képest már 1993. évben s kiváltképp 1994. évben kedvezően változott. Az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetének „Az élelmiszertermelő ágazatok gazdálkodó szervezeteinek pénzügyi helyzete 1994-ben c. kiadványában közölt adatok szerint a kettős könyvvitelt vezető gazdasági szervezetek 1994. évi nyeresége és vesztesége szinte azonos összegű 14,8, illetve 14,2 md Ft. Az 1993. évi 16 md Ft-os veszteség felszívódott, kereken 400 millió Ft-os nyereségtöbblet is keletkezett. A szervezetek válságának 1993. évi enyhülésbe fordulása fennmaradt, az enyhülési tendencia folyamata felerősödött. Erre tekintettel hangzik el az utóbbi időben az, hogy a mezőgazdaság túljutott a válságon. Helyénvaló lenne ez a vélemény? Nem valószínű. A megelőző két év mezőgazdasági mérlegének nagymérvű negatív többletei után a nullszaldós, illetve az annál némileg jobb állapot nagy eredménynek számít. A veszteséges termelésnek a túlsúlya eltűnt, a nyereséges termelés súlyaránya feljavult, de nem nőtt érdemlegesen a veszteséges termelés részaránya fölé.

Amíg a nyereséges termelés nagymérvű túlsúlyossá nem válik, addig a szervezeti válság nem oldódhat meg, s nem tekinthető meghaladottnak. Az imént említett kiadványban a gazdasági szervezeteknek a foglalkoztatottak létszámnagysága szerint képzett 4 foglalkoztató csoportja veszteséges. A két csoport részesedése a szervezetek összegéből 88, az összes árbevételből 50 %. A veszteséges csoportok szervezeteiknek nem mindegyike veszteséges, a nyereségesek közt is vannak azonban veszteségesek. Az adatok alapján állítható, hogy a szervezetek túlsúlyban veszteségesek, a 100 főnél kevesebb munkaerőt foglalkoztatók körébe tömörülnek.

A mezőgazdasági szervezetek körében – csökkenőben ugyan –, de továbbra is jellemző a máról holnapra tengődő gazdasági erőben gyenge gazdaság nagy száma, ami a válság megbízható jele. Ebből adódóan is alacsony a mezőgazdasági szervezetek jövedelmezősége. Az 1994. évi árbevételre mért átlagos jövedelmezőség 1,67 %. Ez kevés a hitelképességhez, s a fejlesztési képességhez is. A struktúrában átlagot meghaladó a kft-k és rt-k jövedelmezősége. A vállalatok és termelőszövetkezetek jövedelmezősége viszont jóval az átlag alatt maradt. Az utóbbiak jövedelmezősége különösen a „saját tőkéhez viszonyítva alacsony, mindössze 0,91 %. Ez érzékelteti, hogy a termelőszövetkezetek az átszervezésben vesztesékké váltak az újonnan szerveződő társaságokkal szemben. De érzékelteti azt is, hogy a tőke utáni osztalék fizetésben s fejlesztéshez nem elégséges a nyereségük. A kettős könyvvitelen

felszámoló 20 db egyéni vállalkozó gazdálkodása veszteséges s vesztesége saját tőkéjéhez viszonyítva kiemelkedően nagy. Úgy tűnik, hogy a mezőgazdaságban a sikeres egyéni vállalkozásokhoz is kevésbé adottak a feltételek.

A mai szervezeti struktúrában egyrészt sok a veszteséges gazdaság, másrészt a jövedelmező gazdaságoknak kevés a nyeresége. Az egyik csakúgy, mint a másik a szervezeti struktúra mély válságának tartós fennmaradását szuggeralja. A válság oldásához a veszteségek felszámolása, a nyereségek növelése, a jövedelem-realizáció alapos feljavítása szükséges. Ebben a költségek csökkentése és az értékesítési árak emelkedése vihet előbbre. A termelési tényezők lepusztult állapotában a termelés technikai és technológiai megújítása óhatatlanul jelentkezik. Beruházást igényel s a mezőgazdaságban rendszerint a fajlagos költségeknek nem csökkentésével, hanem növelésével jár. Az értékesítési árak emelését az élelmiszerek iránti fizetőképes kereslet tartós s jelentős növekedése válthatná ki. Ez jelenleg reálisan sem a belpiacról, sem a külpiacon nem várható. A szervezetek újatermelési válságának elhúzódásával s a szervezetek jövedelmezőségének fokozódó differenciálásával kell számolni. Ennek kísérő jelenségei tevékenység-feladás, felszámolás, vállalati fúziók és adás-vételek is napirenden lesznek.

FERENC VÁGI

THE PROFITABILITY AND THE CRISES OF REPRODUCTION IN ECONOMIC ORGANISATIONS OF AGRICULTURE

(Summary)

The main issue of the study is: which reasons seem to have caused and deepened the crises of reproduction process in the agricultural sector.

During the period of 1980–1984 two basic features dominated agrarian sphere. They were on the one hand the continuously wider gap between the price level of agricultural products and the price level of industrial products (the so called "opening agrarian scissors"); and on the other hand the increasing burden caused by the income deprivation for the central budget.

Both of the above mentioned factors parallel weakened the financial background of the agricultural production. The widening gap between the agricultural versus industrial price levels decreased the profitability as it evidenced by reduced gross returns and by increased production costs. At the same time the increased burden – derived from payment to central budget – limited the sources of investments, that is technological development.

The author tried to measure the strength of the crises of the agrarian reproduction by the intensity of the above mentioned two factors. A rather deep period was between 1983–1986; a less serious period was between 1987–1988; and the deepest one was between 1990 and 1992. During the latter almost the whole agrarian sphere

was defeated by the crises; in the large-size-farming sector the total profit of the farms with positive profit was 3.2 billion HUF In contrast to the 43,5 billion HUF total losses of the rest. At the same time in the small-size-farming sector more than 350.000 families ceased activities on their own initiative.

Both the high losses in the agrarian sector and the wide-range liquidation as well clearly shows the destruction of production factors and the loss of expansibility in the agricultural sector. It was the low level demand for due to agricultural products which led to a drastic decrease in the real-production price and because of the aspect of farm-reorganization was subordinated to the compensation process priority.

After all in the last two years the events have changed to a favourable direction. In 1994 the total profit of the agricultural sector was positive; although the number of loss-making farms much more large than of the lucrative ones. Most of the loss-making companies employ less than 100 people. The author presume that the crises process is over the worst phase but to some extend it still continues, of course. Hence the stopping of the crises would require the considerable upturn of profitability in agricultural branch, which may not be a realistic expectation.